

TIETOYHTEISKUNTA HAASTEENA

HALLINNOLLE JA HALLINNON TUTKIMUKSELLE

Tietoyhteiskuntaa on vielä liian varhaista arvioida edeltäjiään paremmaksi tai huonommaksi. Se on silti jo nyt ankara haaste hallinnolle ja hallinnon tutkimukselle. Aihe on erikoisnumeron arvoinen.

Uudet tieto- ja viestintätekniikat mullistavat yhä useampien elinkeinojen perustan ja synnyttävät uusia palveluja ja toimintamuotoja. Uudet tekniikat organisoivat kansalliset ja kansainväliset markkinatkin uudelleen.

Julkisyhteisöjen perinteiset tieto- ja viestintätekniikoista riippuvat toimintamuodot sekä alan julkinen sääntely kriisiytyvät. Kansainvälisten vaikuttajien asema korostuu: areenaa hallitsevat Japani ja sen haasteiden säilyttämä Yhdysvallat, merentakaisiin uuhkiin reagoiva Euroopan yhteisö EC sekä monikansalliset yritykset.

Tietoyhteiskunta merkitsee myös kansallisia muutoksia. Julkinen hallintoon ei rakenteineen jää entiselleen. Erikoisnumerossa tarkastelevat amerikkalaiset Kenneth Kraemer ja John King tietoyhteiskunnan vaikutuksia Yhdysvaltojen kaupunkien johtamisessa. Heidän tarkastelunsa kohdistuu perinteiseen sentralisaation ja desentralisaation ongelmaan. Uudet teknologiat eivät koskaan ole täysin neutraaleja: niitä luodaan yhteiskunnan valtasuhteiden ehdoilla ja näillä ehdoilla myös käytetään. Tiettyjä teknologioita voidaan soveltaa sekä valtaa hajauttaen että keskittäen, mutta eri teknologiat ovat toisia alttiimpia jompaan kumpaan tarkoitukseen.

Tietoyhteiskunta muuttaa hallintoa pikaisimmin siellä missä uusia tekniikoita ensin sovelletaan kuten varsinaisessa tietojenkäsittelyssä, joukkoviestinnässä ja teletoiminnassa. Ismo Ilén käyttää artikkelissaan tuoreita organisaatioteorioita tutkiakseen sanomalehdistön ajankohtaista muutosta. Jäykkien organisaatiomuotojen aika on ohi: elämme tilapäisten rakenteiden eli ad hoc-kraatian aikaa, ja vain joustavuus turvaa menestyksen.

Teletoimintakin on ensimmäisiä tietoyhteiskunnan kasvupesäkkeitä. Posti- ja telelaitoksen johtoon kuuluva Pekka Luukkainen ja Puhelinlaitosten Liittoa edustava Risto Ikäheimo erittelevät kirjoituksissaan teletoiminnan kehityksen mahdollisuuksia ja ongelmia. He ottavat kantaa myös alaa koske-

vaan julkiseen sääntelyyn sekä tarvittaviin organisatorisiin ja hallinnollisiin ratkaisuihin. Aarno Laihonen ja O.E. Niitamo Tilastokeskuksesta puolestaan asettuvat tietoyhteiskunnan kynnykselle kartoittamaan valtion tietotuotannon uutta suuntaa. Mahdollisuudet ja uhat piirtyvät näkyviin monelta osin erilaisina sen mukaan, mistä näkökulmasta tilannetta tarkastellaan.

Tietoyhteiskunta muuttaa myös »yksityisen» ja »julkisen» suhteita yhteiskunnassa; teknologian muutoksella on ideologinenkin luonteensa. Tätä aihetta tarkastelee kirjoittajista Asko Puumalainen. Ei ole sattuma, että ajankohtaisen keskustelun teemoihin kuuluu tietoyhteiskunnan lisäksi myös yksityistäminen.

Kansalaisnäkökulmaa kehittelee Jorma Kuopus pohtien tietoyhteiskunnan vaatimia uusia kansalaisvalmiuksia. Sekä valtion kansalaisena ja muiden julkisyhteisöjen jäsenenä että kuluttajana tietoyhteiskunnan jäsen saattaa jäädä turvattomaksi. Matti Mäkelin hahmottaa tietoyhteiskunnan uusien palveluyritysten perspektiivejä. Tietoyhteiskunnassa palvelun käsite muuttuu ratkaisevasti. Samalla muuttuvat palveluyritysten kilpailuedellytykset kilpailun alueen laajentuessa.

Toimitaan vai ajatellaan? Tämä Guje Sevónin tutkima kysymys on erityisen ajankohtainen tietoyhteiskunnassa, jossa tekninen kehitys lisää nopeasti toimintakykyä. Syiden ja merkitysten pohdinta on vaarassa jopa syrjäytyä.

Tietoyhteiskunta on siis haaste myös ihmisällylle. Tietoyhteiskunta synnyttää uusia, kiperiä tutkimusongelmia, mikä on edellytys tutkijoiden kiinnostukselle aihepiiriin. Tältä kannalta esimerkiksi tietoyhteiskunnan postmoderni filosofi Jean-François Lyotard tai tietoyhteiskunnan psykologiaa ja ryhmätaidon kulttuureja tutkinut Sherry Turkle – jotka eivät kuitenkaan esiinny numerossa – ovat älykköjen kannalta vastanneet sosiaaliseen tilaukseen.

Tietoyhteiskunta rohkenee uusine tekniikkoineen ja teknologioineen tunkeutua haastajana ihmisällyn mustasukkaisesti vaalimalle omimmalle alueelle. Tekoäly tähtää ihmisällyn monien toimintojen mallittamiseen ja automaatioon. Kari T. Eloranta pohtii artikkelissaan, mitä vaaditaan tällaisen keinotekoisien, koneellisen älyn älykkäältä käytöltä.

Tietoyhteiskunta ei kykene James G. Marchin puheenvuoron mukaan mullistamaan ihmisällyn perinteistä linnaketta yliopistoa eikä sen perinteistä teknologiaa, joka tulevaisuudessakin perustuu »opettajaan ja joukkoon opiskelijoita istumassa kivillä keskustelemassa lukemistaan teoksista». Silti yliopistotkaan eivät säily entisellään. Markku Sääksjärvi ja Pentti Kerola kertovat, kuinka hallinnon tutkimukseenkin monin tavoin nivoutuva tietojenkäsittelyn tutkimus ja vastaava opetus laajenevat alati u.sille alueille.

Käytännön hallinnon kannalta suomalaisen tietoyhteiskunnan muodostuminen on edennyt monien tahojen erillisinä pyrkimyksinä. Mielellään näkisi, että hankkeiden välille syntyisi lisää yhteyksiä. Lintukodon ja kansankodin aika on ohi, ja kansainvälisten muutospaineiden puristama pieni kansakunta maksaa hajanaisuudestaan kalliisti. Suomalainen jääräpäisyys pitääne joka tapauksessa huolen riittävästä moniarvoisuudesta yhdennettyjäkin kehittämisen strategioita sovellettaessa.

Tietoyhteiskunnan muodostuminen vaatii hallinnon tutkimuksen ja alan opetuksen suuntaamista uudelleen. Yritysten hallinnon tutkimukselle liiketaloustieteen ja sen systeemit -oppiaineen piirissä on tältä kannalta jo kehkeytynyt perinteensä. Kehittämisen painopiste sijoittuu siksi sinne missä perustana on itsenäinen julkishallinto -oppiaine, valtio-oppiin kytkeytyneet hallinto-oppi tai oikeustiede.

Julkisen hallinnon tutkimuksen piirissä tarvitaan pikaisesti uusia, tietoyhteiskunnan kysymyksiä koskevia tutkimushankkeita, ylimpienkin opetusvirkojen haltijoiden tarvittaessa myös perusteellista uudelleenkoulutusta, uusia ja uudenlaisia tutkija- ja opettajavoimia sekä uudistettuja opetusohjelmia. Muuten nopeasti laajennut julkisen hallinnon tutkimus ja sen tuloksiin tukeutuva opetus joutuvat edustamansa tietämyksen ja taidon vanhentumisen – Marchinkin artikkelissaan mainitseman »deskilling» -kehityksen – uhreiksi jo ennen kuin ovat kunnolla kuoriutuneet kapaloistaan. Ellei toimenpiteisiin ryhdytä, vaarana on vähintään syrjäistyminen, marginalisoituminen ja älyllinen slummiutuminen.

Hallinnon tutkimuksen ja alan opetuksen uusia haasteita aiheuttavat myös tietoyhteiskunnan kansainväliset trendit, jotka on tämän numeron artikkeleissa otettu huomioon vain välillisesti. Hallinnon tutkimuksen tulisikin eritellä myös alan kansainvälistä yhteistyötä ja sen organisaatioita, sellaisia hankkeita kuin Suomeakin koskevaa Eurekaa sekä alan monikansallisten yritysten rakenteita ja näiden yritysten poliittisia ja organisatorisia strategioita. Kansainvälisen hallinnon kysymykset ovat liian tärkeitä, jotta niiden erittely voitaisiin jättää vain kansainvälisen talouden ja kansainvälisen politiikan tutkijoille. Tietäväthän hallinnon tutkijat, että parhaita hallinnon tutkijoita ovat – hallinnon tutkijat itse.

Julkisen hallinnon tutkimuksen ja sen tuloksiin tukeutuvan opetuksen tulisi paneutua myös kotimaisen kehityksen ongelmiin. Hallinto ja organisaatiot muuttuvat nopeasti esimerkiksi yleisradiotoiminnassa ja teletöiminnassa, jotka ansaitisivat myös hallinnon tutkijoiden huomiota. Sitä paitsi radio- ja tv-toiminta, teletöiminta ja tietojenkäsittely yhdentyvät, mikä synnyttää uusia palveluja. Myös julkisyhteisöjen tietojenkäsittely- ja viestintätöiminnat ovat jääneet liaksi hallinnon tutkijoiden kiinnostuksen piiriin ulkopuolelle.

Tekniikka ja teknologia ovat aivan liian tärkeitä aiheita jätettäväksi vain insinöörien haltuun.

Julkista hallintoa koskevan tarkastelun kannalta tärkeä tutkimuksen ja opetuksen kohde ovat siis myös ne mahdollisuudet, joita tieto- ja viestintätekniiikat synnyttävät uusien palvelu- ja toimintamuotojen luomiseen. Näköaloihin kuuluvat julkistenkin palvelujen muuttuminen eräiltä osin itsepalveluiksi tai vuorovaikutteisiksi telepalveluiksi sekä hierarkioiden ja keskitetyn valvonnan purkautuminen työtapojen automatisoituessa ja itsenäistyessä.

Uusia tekniikoita soveltaen voidaan vähintään laskea julkisen hallinnon kustannuksia, parantaa sen palvelutasoa sekä edistää debyrokrisaatiota kehittämällä suhteita kansalaisiin ja asiakkaisiin ja vähentämällä hallinnon henkilöstön kokemia »byrokriaongelmia». Toisaalta syntyy uusia tasa-arvon ja oikeudellisen sääntelyn pulmia. Kaikki nämä ongelmat antavat toisaalta uusia, kiintoisia tutkimustehtäviä.

Tieto- ja viestintäteknikoiden ja niiden merkityksen ja vaikutusten tuntemus on tarpeen myös, jotta julkisen hallinnon tehtäviin valmistavien koulutusohjelmien kasvattit sijoittuisivat työmarkkinoille. Tietoyhteiskuntahan on myös kilpailuyhteiskunta, haluttiinpa tai ei. Kukapa toivoisi, että datanomit yksin perivät maan.

Hallinnon tutkimuksen ja siihen tukeutuvan opetuksen on syytä olla kiinnostunut myös omasta legitimeetistään – oikeutuksestaan ja uskottavuudestaan – yhteiskunnassa. Tietoyhteiskunta on ajankohtainen aihe, jota kehittelemällä tarjoutuu mahdollisuuksia pitävästi perustella voimavarojen panostusta alan tutkimukseen ja opetukseen. Päätaavoitteena voidaan pitää merkittävän tiedon muodostamista ja opetustoimintaa tältä pohjalta – olipa tieto sitten teknokraattisesti sovellettavaa tai kriittistä ja vakiintuneet olosuhteet ja toimintatavat haastavaa.

Pertti Ahonen